

VARDAGSLIVET I ARKTIS

NORDISKAMUSEET.SE

**NORDISKA
MUSEET**
DJURGÅRDEN

Bostäder, mat och kläder i det arktiska området.

Hur det var längre tillbaka i tiden och hur det är idag.

VISSTE DU ATT

- I samisk traditionell matkultur säger man att den som äter renens nos blir väldigt populär hos det motsatta könet.
- Djurtarmar fungerar utmärkt som regnskydd och har traditionellt använts i kläder.
- Det är viktigt att inte ha för varma kläder eftersom svett kyler ner kroppen och ökar risken för förfrysning.
- Om du ramlar i vattnet, ta av dig alla kläder och stampa på dem i snön. Snön suger åt sig fukten i kläderna och risken att frysa ihjäl minskar.
- Vid tillverkning av pälsbyxor är det viktigt att hårets riktning är placerad mot fötterna, för att undvika att pälsen drar åt sig snö och blir blöt.

KÅTA I ABISKO, 1955.

Foto: R. Almqvist / Nordiska museet.

BOENDE FÖRR I TIDEN

Boplatserna har ibland legat delvis under markytan för att ge maximalt skydd mot iskalla vindar. I stora delar av Arktis är det ont om trä. Där användes i stället sten, torv, ben och snö som byggnadsmaterial. Torv och snö isolerar effektivt mot fukt och kyla.

De som levde ett mera rörligt liv använde material som var lätta att ta med sig såsom hudar och tyg. I skogrika områden i Norden och Sibirien byggdes och byggdes kåtor av långa trästänger, isolerade med mossa, näver och gräs. Inuiter i Nordamerika och på Grönland hade igloos och tält av ben och skinn.

”Vi låg på renhudar och hade stora fårfällor över oss. (...)

Fällarna var hopsydd av flera skinn och på den garvade sidan satt ett foder av hemvävt ylletyg. Vi sov två eller tre stycken under en sådan fårfäll, med den ulliga sidan mot kroppen och fodret utåt. I fotänden fanns ett fotskydd, fällen var vikt in mot skinnsidan ungefär en halv meter, och hopsydd i sidorna till en påse, och där stoppade vi in fötterna. Renskin hade vi underst på riset. Inte frös man på nätterna.”

Ur Renskötarkvinnor om vintern 1942.

Förr i tiden var det vanligt att flytta ofta i Arktis. Det gick bara att ta med sig det allra nödvändigaste. Därför hade man ägodelar som var lätta att packa ihop och ta med sig i båten eller pulkan. Det kunde vara värmande djurhudar eller tjockt ylletyg samt husgeråd för matlagning och förvaring. Det placerades även ut matförråd i stenkistor eller högt över mark så man hade mat på sina resor.

Bland de bofasta var möbleringen också sparsam. Man levde och sov tätt ihop för att behålla värmen. Men helt isolerad från omvärlden var man inte. Redan för flera hundra år sedan importerades pipor, kittlar, kaffekoppar, kaminer, prydnadssaker och böcker.

Översta bilden

Foto: Ernst Manker / Nordiska museet.

Mittersta bilden

SKOLPOJKAR I NOMADSKOLA BLIR OMSTOPPADE AV LÄRARINNAN INGRID GAUP. JUUKASJÄRVI, NORRBOTTEN.

Foto: Borg Mesch / Nordiska museet.

Nedersta bilden

ACKJA, SAMISK SLÄDE ELLER PULKA FÖR TRANSPORTER VINTERTID MED REN.

Foto: Nordiska museet.

**”Så är jag hemma igen. Mjölken smakar hö och torvrök.
Kitteln sjuder sakligt över elden. Utanför sjunger obegripligt
många miljoner ton vatten. Utanför jagar vinterstararnas
kvällsmuntra flockar. Fåren går till vila på fjället.”**

Den färöiske författaren William Heinesen (1900–1991)
har stämningsfullt beskrivit hur det känns att komma
hem efter en lång resa.

SVALBARD.

Foto: Camilla Andersen / Nordiska museet.

ARJEPLOG, NORRBOTTEN.

Foto: Camilla Andersen / Nordiska museet.

Utvecklingen i Arktis gick mycket
snabbt. I takt med att gruv-,
jakt- och skogsindustrin växte
fram började hemmen snabbt
likna moderna bostäder.

DAGENS BOENDE

Under 1900-talet blev allt fler bofasta och uppfattningen om vad som är
en normaltemperatur inomhus och hygienvanor har ändrats. Varmvatten
i kran ses som en rättighet. Den ökade energiförbrukningen ställer större
krav på infrastruktur och kräver stora resurser.

Idag bor de flesta i norra Arktis i förtillverkade och importerade trähus
med alla moderna bekvämligheter. Kåtan har många gånger ersatts av
husvagnar på medar. I några områden som Jamal, Ryssland, är fortfar-
ande det traditionella tältet mest praktiskt. Det används periodvis när
man ser efter sina renar, resten av året bor de flesta i moderna lägen-
heter i stan. I södra delarna av Arktis finns några av världens yngsta
och modernaste städer som Kiruna.

I dag tvingas människor att flytta på grund av klimatförändringar och
politiska beslut. Tinande permafrost får hus att kollapsa, strandlinjer
att erodera bort och militära zoner mutas in.

Det motsägelsefulla med ismältningen är att den historiskt sett gjort
det möjligt för människor att befolka Arktis. Exempelvis var platsen för
Nordiska museet täckt av vatten upp till 155 meter från strandlinjen.
Strax intill var en kilometerhög isvägg av inlandsisen. När den drog sig
norr över tog landhöjningen vid och människor kunde bosätta sig.

”På morgnarna när det var som kallast var det nog nere i -30 grader inne i kåtan. Det var synd om den som vaknade först och skulle krypa upp och göra eld. Men man hade förberett kvällen innan, lagt fram ved och tändvirke så det var bara tända med en tändsticka och en bit näver.”

Ur renskötarkvinnor 1942.

LJUS OCH VÄRME

Där det var ont om träd, som på Grönland och norra Sibirien, användes djurfetter och ibland drivved som bränsle. Till exempel på Island och Färöarna användes torv eller djurgödsel som bränsle.

Täljstenslampan med en veke av mossa och djurfett som bränsle har länge använts på Grönland för värme, issmältning, matlagning och torkning av kläder. I den 40 gradiga kylan kunde den grönländska lampan få upp temperaturen inomhus till 8+ grader. För att hålla lampan brinnande under de kallaste vintermånaderna krävdes cirka 175 kg sälfett. Ovanför lågorna hängde en gryta och torkställning. Varje familj hade sin egen lampa som de tog med sig när de reste. Det var kvinnorna uppgift att se till att lampan brann. Rykte det för mycket om lampan kunde man få svårt att andas. En ojämn låga sotade och en för hög temperatur frigjorde fukt, vilket leder till kyla. Idag har många kvar sin täljstenslampa som en backup ifall de moderna alternativen slutar fungera.

TÄLJSTENSLAMPA.
Foto: Nordiska museet.

För att klara det Arktiska klimatet har människan ständigt behövt anpassa sig och det märks i kläderna.

SKOLMATERIAL

LAEVAS SAMEBY.

Foto: Camilla Andersen / Nordiska museet.

AMAAT AV SÄLHUD FRÅN GRÖNLAND.

Foto: Nordiska museet.

KLÄDER

Människor har genom århundraden testat och lärt sig hantverk och kunskap om material för att klara av klimatet t.ex. har tarmskinn har använts för att stänga ute fukt och vind. Det material som traditionellt använts till kläder är sådant som funnits i närområdet eller kommit via handel t.ex. importerade samerna ylletyg från England redan på 1600-talet.

Många äldre modeller av plagg, som exempelvis anoraken, finns fortfarande kvar. Dock tillverkas de idag allt oftare i andra material, t.ex. goretex, än skinn och päls. Hantverket är väl utvecklat för att fylla de behov som finns.

Att kunna sy är en livsnödvändig kunskap och nålen bland det viktigaste redskapet. Utan rätt kläder eller trasiga kläder dör du.

-
- This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.